Kraina Żubra
Life

Kraina Żubra

Ochrona żubra w Puszczy Białowieskiej

Projekt współfinansowany jest przez Unię Europejską w ramach programu LIFE Przyroda

Żubr symbolem Podlasia i jego przyrody

Żubr, król Puszczy Białowieskiej, dotrwał do czasów dzisiejszych dzięki wielowiekowej ochronie. Obecnie stanowi ogromny, w niewielkim stopniu wykorzystany, potencjał promocyjno-turystyczny regionu północno-wschodniej Polski.
Na świecie żyje obecnie ponad 4000 żubrów. Wolno żyjące stada występują jedynie w Polsce, Rosji oraz na Białorusi, Ukrainie, Litwie i Słowacji. Największa w Polsce, licząca ponad 450 osobników, populacja żubrów w Puszczy Białowieskiej jest niezwykle ważna dla ochrony i przetrwania tego gatunku oraz rozprzestrzeniania się żubra na świecie (do 2009 roku wysłano stąd 498 żubrów do 12 państw). Żubr, ważny element bioróżnorodności ekosystemu Puszczy Białowieskiej, jest zagrożony. Znajduje się w *Polskiej czerwonej księdze zwierząt zagrożonych* i *Czerwonej księdze zagrożonych gatunków* Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i Jej Zasobów (IUCN). Objęty został również Konwencją Berneńską oraz dyrektywą siedliskową.

Kilka słów o samym żubrze

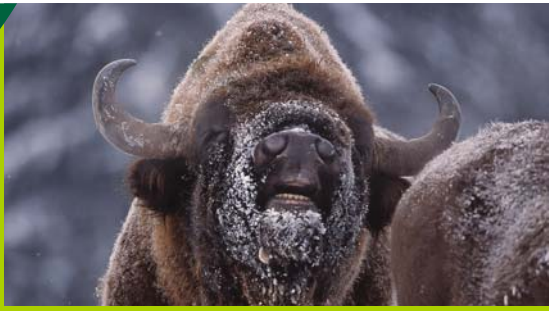

Historia żubra w Europie

W czasach historycznych żubr zamieszkiwał Europę od Atlantyku na zachodzie po góry Kaukazu na wschodzie. Wraz ze zmniejszaniem się powierzchni lasów i zamianą tych terenów na pola uprawne zmniejszał się obszar jego bytowania. Proces ginięcia żubrów trwał nieprzerwanie od XI do XIX wieku. Na początku XIX wieku istniały tylko dwie naturalne populacje – żubra nizinnego w Puszczy Białowieskiej i żubra kaukaskiego na Kaukazie. W Puszczy Białowieskiej przed wybuchem I wojny światowej żyło ponad 700 żubrów, lecz działania wojenne i kłusownictwo spowodowały ich wyginięcie. Ostatni żubr zginął tutaj w 1919 roku. W 1929 roku, po 10-letniej nieobecności, przywieziono dwa żubry, rozpoczynając proces ich restytucji w Puszczy Białowieskiej.

Biologia żubrów

Żubr jest największym ssakiem europejskim. Byki są masywniej zbudowane niż żubrzyce. Silnie wykształcony garb nadaje im imponujący wygląd. Rogi samców są bardziej rozłożyste i grubsze niż samic. Ciało żubra jest pokryte płowobrunatną sierścią. Ciężar ciała dorosłych samców waha się od 440 do 920 kg, a samic od 320 do 649 kg. Żubrzyce mogą osiągać wiek 25 lat (maksymalnie 27), a byki żyją najczęściej do 20 lat (maksymalnie 22 lata). Żubry obu płci wydają głos zwany chruczeniem. Okres godowy przypada na sierpień i wrzesień. Żubrzyca rodzi z reguły jedno cielę w okresie od maja do lipca.

Środowisko życia

Grądy, łęgi i olsy (lasy liściaste i mieszane), które w sezonie wegetacyjnym dostarczają duże ilości pożywienia, są najbardziej odpowiednim środowiskiem życia żubrów. Żubry często żerują także na otwartych przestrzeniach łąk i polan śródleśnych.

Pokarm

Żubr jest przeżuwaczem żyjącym w środowisku leśnym. Podstawą pokarmu żubra są trawy i rośliny zielne stanowiące 90% jego diety, a pędy i liście krzewów i drzew oraz kora stanowią około 10% pokarmu. Żubry zjadają rośliny bardzo wielu gatunków. Dla tak dużych zwierząt podstawowe znaczenie ma jednak obfitość występowania pokarmu. Ogryzanie kory drzew stojących, zwane spałowaniem, najintensywniej występuje wczesną wiosną. Zimą ilość pokarmu naturalnego gwałtownie maleje i żubry są dokarmiane sianem, które jest wykładane w stałych miejscach – zimowych ostojach.

Struktura populacji

Żubr jest zwierzęciem stadnym, czyli żyje w grupach, których wielkość i skład często ulegają zmianom. Typowa grupa w sezonie wegetacyjnym liczy 10–20 osobników i składa się z dorosłych żubrzyc, zwanych krowami, oraz młodzieży w wieku 2–3 lat. Wiosną w stadach pojawiają się nowo narodzone cielęta, a na jesieni, w okresie godowym (sierpień–wrzesień) dołączają do nich dorosłe byki. Poza sezonem godowym byki chodzą pojedynczo, szczególnie stare osobniki, a młodsze w niewielkich grupach, liczących 2–3 samce (maksymalnie 8).

Liczebność populacji

Od chwili utworzenia wolnej populacji stale rośnie jej liczebność, dzięki niskiej śmiertelności naturalnej, wynoszącej 3% rocznie. W miarę potrzeby żubry z wolno żyjącej populacji są odławiane, na przykład w celu utworzenia nowych ośrodków hodowli lub zasilenia już istniejących. Osobniki chore, ranne lub agresywne są odstrzeliwane przez służby Białowieskiego Parku Narodowego. Dla naturalnych wrogów, czyli nielicznych wilków, stanowią zbyt trudną zdobycz, aby drapieżniki te mogły odgrywać znaczącą rolę w regulowaniu ich liczebności.
W ramach projektu LIFE podjęto próby rozszerzenia zasięgu występowania żubrów na sąsiednie tereny i działania prowadzące do połączenia się w przyszłości populacji białowieskiej z knyszyńską.

Wędrówki żubrów

Żubry są zwierzętami osiadłymi i nie migrują sezonowo. Pojedyncze byki mogą wędrować na dalsze odległości, ale zdarza się to rzadko.

Główne zagrożenia żubrów

Niska liczebność stada światowego

Bytujące na świecie ponad 4000 żubrów nie zapewnia bezpieczeństwa gatunku.

Niska różnorodność genetyczna

Wszystkie żubry nizinne *Bison bonasus bonasus* są potomkami zaledwie 7 osobników. Może to negatywnie wpłynąć na życie całej populacji, powodując wyższą śmiertelność młodzieży, obniżanie się tempa rozrodu oraz niską odporność na choroby.

Izolacja populacji żubrów oraz brak przepływu genów między izolowanymi stadami

W północno-wschodniej Polsce istnieją 3 wolno żyjące populacje żubrów: w Puszczy Białowieskiej (około 470 osobników), Puszczy Knyszyńskiej (około 70 osobników) i Puszczy Boreckiej (około 80 osobników). Pomiędzy tymi izolowanymi populacjami nie ma przepływu genów, dlatego zmienność genetyczna jest niewielka.

Ograniczenia środowiskowe

W Polsce tworzenie nowych wolnych populacji jest ograniczone z powodu braku dużych, zwartych kompleksów leśnych o warunkach przyrodniczych odpowiednich do bytowania żubrów.

Choroby

Choroby stanowią poważne zagrożenie żubrów. Szczególnie niebezpieczne są choroby zaraźliwe, do których zalicza się m.in. pryszczycę i chorobę błękitnego języka. Pryszczyca wystąpiła w stadach wolnych w Polsce, a przypadki choroby błękitnego języka odnotowano w zagrodach hodowlanych w Europie Zachodniej. W Puszczy Białowieskiej pojawiła się również nowa choroba nekrotycznego zapalenia napletka samców. Dotychczas nie są znane jej przyczyny. Stałym zagrożeniem są choroby pasożytnicze. Zimowa koncentracja wokół miejsc dokarmiania (ugrupowania liczące kilkadziesiąt osobników) sprzyja przenoszeniu się czynników chorobotwórczych i pasożytów.

Niska akceptacja lokalnej społeczności dla ochrony żubra

Część lokalnej społeczności postrzega żubra jako nieproszonego gościa w ich sąsiedztwie oraz źródło szkód. Brak akceptacji dla obecności tego gatunku w regionie nie sprzyja zwiększaniu zasięgu występowania żubrów. Ponadto społeczna świadomość atrakcyjności turystycznej terenów, na których można spotkać żubra jest niewystarczająca w kontekście rozwoju agroturystyki w regionie Puszczy Białowieskiej.

„Kraina Żubra”
Projekt Nature 06NAT/PL/000105

Od listopada 2006 roku Zakład Badania Ssaków PAN w Białowieży (koordynator projektu), Białowieski Park Narodowy, Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku wraz z 3 nadleśnictwami Puszczy Białowieskiej: Hajnówka, Browsk, Białowieża oraz Fundacja Zielone Płuca Polski na obszarze Puszczy Białowieskiej i w jej okolicach realizują projekt poświęcony ochronie żubra. Współfinansuje go Unia Europejska w ramach instrumentu finansowego LIFE Nature oraz Frankfurckie Towarzystwo Zoologiczne – Help for the threatened wildlife. Głównym celem projektu jest poprawa sytuacji żubra na Podlasiu oraz zapewnienie długoterminowej ochrony i zachowania gatunku. Zostanie on osiągnięty poprzez:

- umożliwienie zwiększenia zasięgu występowania żubrów;
- poprawę bazy pokarmowej i siedliskowej gatunku;
- stopniową modyfikację sposobu zarządzania gatunkiem;
- działania edukacyjne i promocyjne, zwiększające akceptację tego dużego ssaka wśród lokalnej społeczności.

Działania zrealizowane w ramach projektu

- Odnowiono, dzięki różnym działaniom rekultywacyjnym, 61 ha puszczańskich łąk. W miejscach, które dotychczas były rzadko odwiedzane przez żubry umieszczono 19 nowych paśników i 14 wodopojów. Prace te w znacznym stopniu poprawiły bazę pokarmową żubrów, zachęcając je tym samym do ukierunkowanego rozprzestrzeniania się. Potwierdzają to bezpośrednie obserwacje stad oraz wyniki prowadzonego w ramach projektu satelitarnego i telemetrycznego monitoringu żubrów.
- Wytyczono korytarze ekologiczne, które połączą obszary leśne i zamieszkujące je populacje żubrów. Pozwoli to na stopniowy przepływ genów pomiędzy obecnie izolowanymi stadami tych zwierząt.

- Prowadzono regularną inwentaryzację i monitoring żubrów, które pozwoliły ustalić wielkość i strukturę płciowo-wiekową stad. Obroże satelitarne GPS założono 5% osobników populacji. Dzięki tym urządzeniom można obserwować kierunki i tempo migracji, wykorzystanie środowisk, korytarzy ekologicznych, łąk oraz wodopojów.

- Prowadzono badania genetyczne struktury populacji żubrów wolno żyjących oraz osobników z hodowli zamkniętej. Powstała baza danych genetycznych tego gatunku. Przyczyni się to w przyszłości do przygotowania wytycznych dla efektywnego zarządzania populacjami wolno żyjących żubrów nie tylko w Puszczy Białowieskiej, ale również na innych obszarach.

- Wydzierżawiono od rolników ponad 60 ha łąk znajdujących się poza obszarem puszczy i regularnie odwiedzanych przez żubry. Rekompensuje to ewentualne szkody. Na niektórych terenach rolniczych, gdzie żubry regularnie powodują szkody, zastosowano środki służące do ochrony upraw i ograniczenia szkód (pastuchy elektryczne, ogrodzenia siatkowe). Zwierzęta migrujące, które są agresywne bądź nie wykazują bojaźni w stosunku do człowieka, są odławiane i przewożone w głąb Puszczy Białowieskiej.

- Przeprowadzono szeroko zakrojone działania informacyjno-promocyjne. Były to: konsultacje społeczne wśród lokalnej społeczności, prezentacje projektu w szkołach, seminaria o żubrze dla nauczycieli. Przygotowano materiały promocyjne (foldery, broszury, kalendarze) i publikacje popularnonaukowe na temat żubra oraz stronę internetową (www.krainazubra.pl). Przedsięwzięcia te umożliwiły dostęp do naukowej wiedzy o żubrze oraz przyczyniły się do widocznego wzrostu akceptacji tego gatunku wśród lokalnej społeczności.

Program Natura 2000 i korytarze ekologiczne

Celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Podstawę prawną stanowi dyrektywa ptasia i dyrektywa siedliskowa. W ramach ekologicznej sieci Natura 2000 wyznaczane są Obszary Specjalnej Ochrony Ptaków oraz Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk. Komisja Europejska do grudnia 2008 roku zatwierdziła w Polsce 141 obszarów ochrony ptaków i 364 obszary ochrony siedlisk. Korytarze ekologiczne łączą obszary Natura 2000 oraz inne obszary chronione w sieć ekologiczną, umożliwiając tym samym migrację zwierząt, roślin i grzybów oraz ich wzajemne kontakty. Puszcza Białowieska znajduje się na szlaku międzynarodowego korytarza ekologicznego o następującym przebiegu w granicach Polski: Puszcza Augustowska/Knyszyńska/Białowieska – Dolina Biebrzy – Puszcza Piska – Puszcza Nidzicka – Bory Tucholskie – Lasy Krajeńskie i Wałeckie – Puszcza Drawska – Puszcza Gorzowska.

Jak się zachować podczas spotkania z żubrem?

Dziko żyjące żubry są zazwyczaj płochliwe i unikają kontaktu z człowiekiem. Jak wszystkie dzikie zwierzęta mogą być niebezpieczne, jeżeli poczują się zagrożone. Celem uniknięcia potencjalnego niebezpieczeństwa nie wolno:

- zbliżać się do żubra na odległość mniejszą niż 50 metrów;
- karmić żubrów;
- odstraszać żubrów rzucając kamienie, petardy lub hałasując;
- szczuć żubrów psami.

Tekst: Zbigniew Krasiński, Dorota Ławreszuk

Zdjęcia: Paweł Fabijański, Tomasz Kamiński, Renata i Marek Kosińscy, Mateusz Szymura, Paolo Volponi, Piotr Wawrzyniak

Redaktor: Janina Demianowicz

Białowieża 2009. Nakład: 5000 egz.

ISBN 978–83–87054–88–5

Projekt graficzny: Maciej Hojda (Grafikon)

Druk: Drukarnia i Wydawnictwo GRAFIKON
Jaroszowice 324, 34-100 Wadowice
tel. 033 873 46 20, fax 033 873 46 22
e-mail: biuro@grafikon.com.pl
www.grafikon.com.pl

Koordynator projektu:

Zakład Badania Ssaków
Polskiej Akademii Nauk
Białowieża

Zakład Badania Ssaków Polskiej Akademii Nauk
17–230 Białowieża, ul. Waszkiewicza 1
tel. +48 85 682 77 50, fax: +48 85 682 77 52
www.zbs.bialowieza.pl
e-mail: mripas@zbs.bialowieza.pl

Partnerzy projektu:

Białowieski Park Narodowy
17–230 Białowieża, Park Pałacowy 11
tel. +48 85 682 97 00, +48 85 681 23 06
fax: +48 85 682 97 16
www.bpn.com.pl
e-mail: bpn@bpn.com.pl

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych w Białymstoku
15–424 Białystok, ul. Lipowa 51
tel. +48 85 74 818 00, fax: +48 85 652 23 73
www.bialystok.lasy.gov.pl
e-mail: rdlp@bialystok.lasy.gov.pl

Nadleśnictwo Białowieża
17–230 Białowieża, ul. Wojciechówka 4
tel. +48 85 68 12 405, fax: +48 85 68 12 410
e-mail: bialowieza@bialystok.lasy.gov.pl

Nadleśnictwo Browsk
17–220 Narewka, Gruszki 10
tel. +48 85 685 83 44, fax: +48 85 685 86 77
e-mail: browsk@bialystok.lasy.gov.pl

Nadleśnictwo Hajnówka
17–200 Hajnówka, ul. Warszawska 114
tel. +48 85 683 23 78, fax: +48 85 683 24 60
e-mail: hajnowka@bialystok.lasy.gov.pl

Fundacja Zielone Płuca Polski
15–554 Białystok, ul. Dojlidy Fabryczne 23
tel./fax: +48 85 74 12 105
www.fzpp.pl
e-mail: fzpp@fzpp.pl

Instytucja współfinansująca:

Frankfurt Zoological Society – Help for threatened wildlife
Zoologische Gesellschaft Frankfurt von 1858 e.V.
Alfred-Brehm-Platz 16
60316 Frankfurt
Niemcy
tel: +49 (0) 69 94 34 460
fax: +49 (0) 69 43 93 48
www.zgf.de
e-mail: info@zgf.de

www.krainazubra.pl